

УДК 801.82:811.111(73).42

ТЕМПОРАЛЬНА СЕМАНТИКА ЗАГОЛОВКІВ РОМАНІВ ЕНН ТАЙЛЕР

Світлана Авраменко, Тетяна Череповська

*Львівський національний університет імені Івана Франка
(вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000),*

*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С. З. Гжицького
(вул. Пекарська, 50, м. Львів, 79010)*

Наведено семантичний аналіз заголовків романів Енн Тайлер. Заголовки проаналізовано крізь призму семантичних змін, яких вони зазнають у тексті. Пояснено та проілюстровано роль заголовків з темпоральною семантикою в актуалізації категорії художнього часу. Запропоновано структурний аналіз заголовків, виражених темпоральними метафорами.

Ключові слова: заголовок з темпоральною семантикою, семантична трансформація заголовка, генералізація значення, конкретизація значення, категорія художнього часу.

Інтерес до проблеми часу у його відношенні до буття, до особистості, до художнього твору завжди був актуальним для дослідників різних галузей наукового знання, зокрема філософії, психології та філології. У лінгвістичній літературі проблема часу привертає увагу переважно як лексико-граматична категорія, як концепт, що обов'язково наявний у картині світу людини та вербалізований нею, а також як форма існування сюжету художнього твору, тобто **художній час**.

Незважаючи на велику кількість досліджень, вивчення часу в художньому творі та інвентарю мовних засобів, що беруть участь у його формуванні, є однією з найцікавіших проблем сучасної філологічної науки.

Заголовок є актуалізатором практично всіх текстових категорій [4, с. 95], у тому числі категорії часу. Разом зі стилістичними засобами, темпоральною лексикою та композицією він належить до ядра поля художнього часу [11, с. 93], тобто до домінуючих засобів вираження цієї категорії.

За робоче визначення заголовка приймемо таке. **Заголовок** – це ономастичний знак особливого типу [10, с. 163], ключ до розуміння тексту [11, с. 53], його образна перспектива та визначник характеру композиції [5, с. 7], що виконує функцію інтертекстуальності [12, с. 144–145]. К. Горшкова звертає увагу на відомий парадокс: заголовок, як експліцитний знак поверхневої структури тексту, є водночас потужним імпліцитним маркером його глибинної структури, тобто концепту [2, с. 175].

Проаналізуємо заголовки 13 романів сучасної американської письменниці Енн Тайлер: *A Slipping-Down Life* (SDL) [16], *The Clock Winder* (CW) [27], *Celestial Navigation* (CN) [19], *Morgan's Passing* (MP) [23], *Dinner at the Homesick Restaurant* (DHR) [21], *The*

Accidental Tourist (AT) [25], *Breathing Lessons* (BL) [18], *Saint Maybe* (SM) [24], *Ladder of Years* (LY) [22], *A Patchwork Planet* (PP) [15], *Back When We Were Grownups* (BWGU) [17], *The Amateur Marriage* (AM) [26], *Digging to America* (DA) [20].

Час як філософська концепція буття людини є базовим для Е. Тайлер, центральною, наскрізною, текстотворювальною категорією у творчості письменниці. Він є ключовим для світосприйняття Енн Тайлер та відображає індивідуальну картину її світу. Всі твори Е. Тайлер так чи інакше торкаються проблеми часу. Це відображене не лише в сюжеті, у композиційному, стилістичному та лексичному оформленні текстів, а й у назвах романів, що містять ключові слова з темпоральною семантикою: “life” (*A Slipping-Down Life*), “passing” (*Morgan’s Passing*), “dinner” (*Dinner at the Homesick Restaurant*), “year” (*Ladder of Years*), “back”, “when”, “grownup” (*Back When We Were Grownups*), “marriage” (*The Amateur Marriage*).

Символіко-метафоричного значення набувають заголовки романів, адже вони стосуються такої темпоральної символіки, як годинник – *The Clock Winder*; зірка (планета) – *Celestial Navigation*, *A Patchwork Planet*; повітря – *Breathing Lessons*; подорож – *The Accidental Tourist*, *Digging to America*.

Лише один з тринадцяти аналізованих нами назв романів не дає прямої вказівки на час: *Saint Maybe*, хоча й він містить деяку часову імплікацію – непевність життєвої позиції протагоніста (ключове слово *maybe*).

Задане в заголовку слово “пронизує” весь текст, зв’язує його. У цьому разі з самим словом неминуче відбуваються семантичні зміни, що ведуть до утворення індивідуально-художнього значення [4, с. 96]. Є немало творів, у яких слова, що містяться в заголовку, жодного разу не з’являються ні в тексті, ні в епіграфі і не є алюзією. Їхня семантична трансформація та перетворення в актуалізатор концепту відбувається лише внаслідок дії всієї текстової системи [4, с. 104]. Проте серед аналізованих романів немає жодного, у тексті якого б не траплялося слово, задане в заголовку.

Принципова важливість для читача засвоїти семантичні трансформації заголовка для адекватного сприйняття концепту спонукає автора допомогти читачу в його роботі з розшифруванням закодованого істинного смислу заголовка, що досягають *повтором* (тобто прямою авторською ілюстрацією нарощування змістового потенціалу слів, що містяться у заголовку, завдяки їхньому використанню в різних контекстах). З огляду на це заголовок може виконувати ввідну (1), пояснювальну (2) та підсумкову (3) функції [1, с. 185].

У восьми з тринадцяти романів (CN, LY, PP, AT, BL, BWGU, SM, DA) ключове слово, задане у заголовку, з’являється лише в одному текстовому сегменті, виконуючи ввідну (один роман – AT), пояснювальну (шість романів – CN, LY, BL, SM, BWGU, DA) та підсумкову (один роман – PP) функції. У п’яти романах (SDL, CW, MP, DHR, AM) ключове слово повторюється від одного до п’яти разів: один (“slipping”, “amateur”), два (“to die”, “to pass away”, “to wind”), три (“dinner”), чотири (“marriage”, “young marrieds”), п’ять (“clock”). Отже, нарощується змістовий потенціал слів, що містяться в заголовку, завдяки їхньому використанню в різних контекстах. Наприклад, слово “marriage” на початку роману *The Amateur Marriage* супроводжується словами з позитивною семантикою “amazing”, “wonderful”, “adventure”, “journey”. Наступна поява слова в тексті супроводжується словами “interweaving of souls”, “traveling side by

side but separately”, “*an advertisement for marriage*”, “*putting on an act*”, відображаючи розбіжності в розумінні шлюбу, причому останнє розкриває метафору, задану у заголовку: шлюб цієї пари порівнюють з грою недосвідчених акторів, які так і залишились аматорами: “*he and Pauline remained, as inexperienced as ever – the last couple left in the amateurs parade...*” [26, с. 168], “*We did the best we could... We were just ... unskilled; we never quite got the hand of things*” [26, с. 304]. Отже, автор іде на спеціальне пояснення того, що він хотів сказати заголовком. Загалом пояснення може належати автору, оповідачу, персонажу. У наведених вище прикладах одне з пояснень (“*He and Pauline remained, as inexperienced as ever – the last couple left in the amateurs parade...*” [26, с. 168]), належить автору, а інше (“*We did the best we could... We were just ... unskilled; we never quite got the hand of things*” [26, с. 304]) – протагоністу Майклу.

Заголовки всіх аналізованих романів є метафорами. Наведена нижче таблиця відображає їхній структурний аналіз, який полягає у тому, що *метафора* складається з *трьох основних компонентів*: те поняття, що підлягає порівнянню (the tenor); те поняття, що залучається до порівняння і назва якого фігурує в тропі (the vehicle); основа порівняння (the foundation) [13, с. 95–96]. Інші лінгвісти оперують відмінною термінологією стосовно цих трьох компонентів: Л. Пустовіт називає їх метафоризоване, метафоризуюче, семантичне ядро [6, с. 24], Г. Складарська – **вихідне значення, метафоричне значення, символ метафори** [7, с. 47], А. Річардс, відповідно, концептуальний референт, або царина мети; концептуальний корелят, або царина-джерело; концептуальна основа метафори [14, с. 122]. За основу нашого аналізу беремо інтеракціоністську концепцію А. Річардса, одну з найпоширеніших у сучасній англомовній літературі [8, с. 32]. Виявлення відношення між двома взаємодійними концептами допомагає розкрити концепт художнього твору, що розгортається в точці їхнього перетину [3, с. 127]. Це зумовлено функціональною залежністю метафори від змісту тексту, з одного боку, та текстотворювальною функцією самої метафори, її роллю в когнітивній організації тексту, – з іншого [9, с. 6].

Структурний аналіз заголовків, виражених метафорою

РОМАН	Структурний аналіз: P – референт, K – корелят, O – основа порівняння. Додатково: пояснення (П)
<i>A Slipping-Down Life</i>	life (P) – a mountain slope (K) slipping down (O) П: “you are letting yourself go, you are sinking, you are going to pieces”
<i>The Clock Winder</i>	life (P) a clock (K) to make working (O) П: “only her late husband could cope with all the family problems”; “the protagonist needs somebody to help her to manage her own life”

<i>Celestial Navigation</i>	<p>life (P) celestial navigation (K) dependence on coordinates (O) П: “a protagonist needs somebody to help him in his life the way a sail man needs celestial coordinates to sail safely”</p>
<i>Dinner at the Homesick Restaurant</i>	<p>family life (P) unfinished scandalous dinners (K) fragmentary character (O) П: “The dinners are never finished because of the quarrels. Family relations resemble them”</p>
<i>Morgan’s Passing</i>	<p>change (P) death (K) irreversibility (O) П: “Morgan changed forever”</p>
<i>Ladder of Years</i>	<p>life (P) a ladder (K) limited movement (O) П: “human life is equally tragic and limited for everyone though people are always striving for the better”</p>
<i>A Patchwork Planet</i>	<p>life (P) patchwork (K) haphazard, weak, flimsy, unstable character (O)</p>
<i>The Accidental Tourist</i>	<p>life changes (P) business trips (K) accidental, undesired character (O)</p>
<i>Breathing Lessons</i>	<p>life experience (P) breathing Lessons (K) importance (O)</p>
<i>Saint Maybe</i>	<p>a man (P) saint maybe (K) uncertainty, indecisiveness (O)</p>
<i>Back When We Were Grownups</i>	<p>life (P) moving backward (K) deterioration (O)</p>
<i>The Amateur Marriage</i>	<p>marriage as a life stage (P) adventure, traveling side by side, interweaving of souls, putting on an act, an advertisement, an amateur parade (K) enjoyment, independence, unity, pretence, perfection, amateurishness (O) П: “Important life experience is understood differently by the participants”</p>
<i>Digging to America</i>	<p>adaptation to new life circumstances (P) digging advancement (K) difficulty, adventurism, anxiety, expectation (O)</p>

Семантична специфіка заголовка полягає в тому, що в ньому одночасно є і **конкретизація**, і **генералізація** значення. Перше відбувається завдяки прив’язуванню

до певної ситуації, відображеної в тексті: по-перше, з розривом між появою форми та її осмисленням і, по-друге, настає не одночасно, а поетапно [4, с. 101]. Наприклад, словосполучення “*breathing lessons*” роману BL вперше з’являється в тексті в персонажній партії Мергі, яка пригадує, як ходила з невісткою на заняття для майбутніх матерів. Репліка невістки “*Don’t they reckon I must know how to breath by now?*” [18, с. 188] викликає такий коментар Мергі, у якому відображене глибше розуміння життя: “*you’re given all these lessons for the unimportant things – piano-playing, typing... But how about parenthood? Or marriage, either, come to think of it. Before you can drive a car you need a state-approved course of instruction, but driving a car is nothing, compared to living with a husband and raising up a new human being*” [18, с. 188]. Мергі усвідомлює, що, виховавши двох дітей, вона продовжує вчитись спілкуванню з ними. Генералізація, що йде за конкретизацією, пов’язана з включенням у розшифрування заголовка численних значимостей різних елементів художнього тексту, що й дає змогу заголовку стати знаком типового, узагальнювального, знаком концепту [4, с. 101]. Зокрема, словосполучення “уроки дихання” набуває до кінця твору ширшого значення “уроки життя”, “засвоєння елементарних життєвих істин”.

Заголовок художнього твору, зазвичай, не дає однонапрямленої орієнтації щодо змісту тексту, що йде після нього. Заголовок допускає різні інтерпретації, та їхнє розшифрування не є жорстко детермінованим процесом [11, с. 53]. Семантично трансформований смисл заголовка реалізується лише в нерозривному зв’язку з уже сприйнятим та засвоєним текстом; усвідомлення читачем індивідуально-художнього значення слова, визначеного в заголовку, відбувається ретроспективно, у разі повернення до заголовка, після завершення читання тексту. Заголовок, з якого читання починалося, виявляється рамковим знаком, що потребує повернення до себе [4, с. 96–99]. Тому заголовок подібного роду нерідко створює в передтексті хибну пресупозицію [4, с. 99]. Неправильно сформульована установка на сприйняття, відповідно, провокує в читача ефект ошуканого очікування [4, с. 100]. Наприклад, заголовок роману “*Morgan’s Passing*” створює в передтексті хибну пресупозицію неминучої смерті протагоніста. Лише в кінці роману читач дізнається про некролог у газеті, який жартома опублікувала колишня дружина Моргана, викреслюючи його таким способом зі свого життя: “*Morgan Gower, 53, who maintains a home at the Tindell Acres Trailer Park, died yesterday after a lengthy illness*” [23, с. 314]. Наведена цитата є прикладом конкретизації індивідуально-художнього значення заголовка, за яким іде узагальнення: “*Morgan felt suddenly light-hearted. He started walking faster. He started smiling. By the time he reached Emily, he was humming. Everything he looked at seemed rich with possibilities*” [23, с. 333]. Протагоніст змінився, він став іншою людиною. Так відбувається генералізація індивідуально-художнього значення заголовка.

Отже, заголовки всіх тринадцяти аналізованих романів Енн Тайлер подвійно слугують актуалізації категорії художнього часу, адже, по-перше, їхні метафоричні та символічні значення розшифровуються ретроспективно, долаючи хибну пресупозицію, актуалізуючи текстові категорії проспекції та ретроспекції. По-друге, усі вони містять слова з темпоральною семантикою, які, повторюючись у різних частинах тексту, семантично трансформуються.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык / И. В. Арнольд. – М. : Флинта: Наука, 2005. – 384 с.
2. Горшкова К. А. Роль заглавия-аллюзии в реализации категории интертекстуальности в художественном тексте / К. А. Горшкова, Н. Г. Шевченко // Вісник Харків. нац. ун-ту. Сер. романо-герм. філологія. – 2005. – № 667. – С. 175–178.
3. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) / О. М. Кагановська. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. – 292 с.
4. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту / В. А. Кухаренко. – Вінниця : Nova Knyha Publishers, 2004. – 272 с.
5. Похилевич Т. Д. Структурно-композиційні та мовні засоби психологізму в романах Томаса Гарді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Т. Д. Похилевич. – Одеса, 1983. – 18 с.
6. Пустовит Л. Е. Лексико-семантична структура метафори : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Л. Е. Пустовит. – Київ, 1979. – 26 с.
7. Склярєвська Г. Н. Языковая метафора в толковом словаре. Проблемы семантики: в 2 ч. / Г. Н. Склярєвская. – М. : Инст. русс. яз., 1988. – Ч. 2. – 1988. – 54 с.
8. Телия В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и её экспрессивно-оценочная функция / В. Н. Телия // **Метафора в языке и тексте; общ. ред. В. Н. Телии.** – М. : Наука, 1988. – С. 26–52.
9. Телия В. Н. Передмова / В. Н. Телия // **Метафора в языке и тексте ; общ. ред. В. Н. Телии.** – М. : Наука, 1988. – С. 3–10.
10. Траченко О. М. Заголовок як ономастичний знак особливого типу / О. М. Траченко // Іноз. філологія. – 2009. – Вип. 121. – С. 161–164.
11. Тураєва З. Я. Лінгвістика тексту / З. Я. Тураєва. – М. : Правда, 1986. – 127 с.
12. Шевченко В. Д. Інтертекстуальність заголовків / В. Д. Шевченко // Новітня філологія. – 2005. – № 2 (22). – С. 144–145.
13. Kukharenko V. A. A Book of Practice in Stylistics / V. A. Kukharenko. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 160 p.
14. Lipka L. An Outline of English Lexicology / L. Lipka. – Tübingen : Niemeyer, 1990. – 212 p.
15. Tyler Anne. A Patchwork Planet / Anne Tyler. – N. Y. : Alfred A. Knopf, 1998. – 288 p.
16. Tyler Anne. A Slipping-Down Life / Anne Tyler. – N. Y. : Ballantine Books, 1992. – 186 p.
17. Tyler Anne. Back When We Were Grownups / Anne Tyler. – N. Y. : Ballantine Books, 2002. – 274 p.
18. Tyler Anne. Breathing Lessons / Anne Tyler. – N. Y. : Berkly Books, 1989. – 338 p.
19. Tyler Anne. Celestial Navigation / Anne Tyler. – N. Y. : Berkly Books, 1984. – 249 p.
20. Tyler Anne. Digging to America / Anne Tyler. – N. Y. : Alfred A. Knopf, 2006. – 277 p.
21. Tyler Anne. Dinner at the Homesick Restaurant / Anne Tyler. – N.Y. : Berkly Books, 1983. – 310 p.
22. Tyler Anne. Ladder of Years / Anne Tyler. – N. Y. : Ballantine Books, 1996. – 327 p.
23. Tyler Anne. Morgan's Passing / Anne Tyler. – N. Y. : A Berkley Book, 1983. – 333 p.
24. Tyler Anne. Saint Maybe / Anne Tyler. – N. Y. : Fawcett Columbine, 1996. – 337 p.
25. Tyler Anne. The Accidental Tourist / Anne Tyler. – N. Y. : Ballantine Books, 2002. – 329 p.
26. Tyler Anne. The Amateur Marriage / Anne Tyler. – N.Y. : Ballantine Books, 2004. – 306 p.
27. Tyler Anne. The Clock Winder / Anne Tyler. – N. Y. : Berkly Books, 1983. – 282 p.

Стаття надійшла до редколегії 04.03.2011

Прийнята до друку 15.03.2011

TEMPORAL SEMANTICS OF ANNE TYLER'S NOVELS' TITLES

Svitlana Avramenko, Tetyana Cherepovs'ka

*The Ivan Franko Lviv National University
(1 Universytets'ka Str., Lviv, 79000),
The S. Z. Gzhyts'kyj Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies
(50, Pekars'ka Str., Lviv, 79010)*

The article is devoted to the semantic analysis of the titles of Anne Tyler's novels. 13 titles are analyzed through the prism of semantic transformations that they undergo in the texts. The role of the titles with temporal semantics in the actualization of the fictional time category is explained and illustrated. The structural analysis of the titles expressed by temporal metaphors is proposed.

Key words: title with temporal semantics, **semantic transformation of the title**, **generalization of meaning**, concretization of meaning, artistic time category.

**ТЕМПОРАЛЬНАЯ СЕМАНТИКА ЗАГЛАВИЙ
РОМАНОВ ЭНН ТАЙЛЕР**

Светлана Авраменко, Татьяна Череповская

*Львовский национальный университет имени Ивана Франка
(ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000),
Львовский национальный университет ветеринарной медицины и биотехнологий имени
С. З. Гжицкого
(ул. Пекарская, 50, г. Львов, 79010)*

Приведено семантический анализ заглавий романов Энн Тайлер. Заглавия проанализировано сквозь призму семантических изменений, которым они подвергаются в тексте. Объяснено и проиллюстрировано роль заглавий с темпоральной семантикой в актуализации категории художественного времени. Предложено структурный анализ заглавий, выраженных темпоральными метафорами.

Ключевые слова: заглавие с темпоральной семантикой, семантическая трансформация заглавия, генерализация значения, конкретизация значения, категория художественного времени.